

A TANÍTÓJELÖLTEK OLVASÁSHOZ, KÖNYVTÁRHOZ VALÓ VISZONYA AZ 1980-AS ÉVEKBEN

SUPPNÉ TARNAY GYÖRGYI

Köznevelésünk és közművelődésünk megújulásának időszakában a gyorsan változó és növekvő feladatok megoldásában döntő szerepe és felelőssége van a pedagógusoknak. Feladatuknak pedig csak azok tudnak megfelelni, akik a kutató, kísérletező, önművelő tevékenységet munkájuk szerves részének tekintik, s akik képesek a folytonos megújulásra, az önállóságra és az alkotásra.

E nehéz hivatásra való felkészítés össztársadalmi feladatában kiemelt szerepe van a pedagógusképző intézményeknek, s a közművelődés intézményeinek, főként a könyvtáraknak. A nevelővé válás elválaszthatatlan a könyvek értő használatától. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy csak a rendszeres, értékelve-válogató olvasásra és nyitott, aktív befogadásra képes nevelő tud lépést tartani a társadalmi fejlődés követelményeivel, olyan nemzedéket nevelni, amely életformájának része az olvasás, a művelődés.

A fenti célkitűzés végrehajtásában döntő szerepük van a tanítóknak, akik a 6–10 éves korosztály nevelésével, oktatásával foglalkoznak, hiszen ismert tény, hogy ebben az életkorban dől el: olvasóvá válik-e valaki, kialakul-e benne az önművelés igénye, amely a társadalmi fejlődés szempontjából alapvető.^{1, 2} Ugyanakkor olvasásszociológiai vizsgálatok megállapították, hogy a tanítók az olvasási kultúra tekintetében az értelmiségi réteg legalacsonyabb szintjén állnak³, így igénytelenségük hagyományozódik tanítványaikra, s rajtuk keresztül a felnövekvő generációra is.

Szükséges tehát feltárni a társadalmi igények és a társadalmi valóság e területén jelentkező ellentmondások okait: hol kezdődik a tanítók lemaradása, mit jelent pontosan az olvasási kultúra ilyen alacsony szintje, s vizsgálni az előrelépés lehetőségeit.

A témakört az ország legnagyobb tanítóképző főiskoláján, a Debreceni Tanítóképző Főiskolán vizsgáltam a nappali tagozatos hallgatók körében: az 1978/79. tanév III. évfolyamán (176 fő – 87% nő, 13% férfi hallgató, 37,5% könyvtári szakkollégista), az 1980/81. tanév I. évfolyamán (296 fő – 85,5% nő, 14,5% férfi hallgató, 10,5% könyvtári szakkollégista) és az 1982/83. tanév III. évfolyamán (231 fő – 84,5% nő, 15,5% férfi hallgató, 7,8% könyvtári szakkollégista).

A vizsgálatot többféle megközelítésben: kérdőíves interjú, olvasásfényképezés, esettanulmányok módszereivel végeztem. A vizsgálat néhány eredményét, tanulságát az alábbiakban adom közre.

Az olvasás helye a munka- és szabadidős tevékenységben

A leendő tanítók a pedagógusképző intézményben eltöltött évek alatt készülnek fel legintenzívebben kiválasztott hivatásukra. Mint leendő kultúráközvetítőknél munka- és szabad idejük jelentős részét az írott dokumentumokkal, a könyvekkel, folyóiratokkal való közvetlen kapcsolat kialakítására, azok használatára szükséges fordítaniuk.

Olvasónak azt a személyt tekinthetjük, akiben kialakult az irodalomhasználat igénye és rendelkezik az irodalomhasználat képességével, vagyis könyv- és könyvtárhasználati felkészültséggel. Különböző olvasáskutatások megállapítása szerint a társadalom tagjainak életmódja és értékrendje szabályozza alapvetően az olvasási tevékenységet, az olvasás mennyiségi és minőségi mutatóit.⁴

Hazánkban az elmúlt évtizedekben bizonyos társadalmi tényezők olyan irányban fejlődtek, melyek az olvasási kultúra emelkedésének irányában hathattak volna: pl. az iskolázottság és az urbanizáció szintjének emelkedése, a szellemi munkát végzők arányának és a szabad időnek növekedése. Ugyanakkor megfigyelhetők voltak olyan társadalmi folyamatok is, melyek az olvasás ellen hatottak: pl. az iskolázottság mennyiségi mutatóinak növekedésétől elmaradt a minőségi mutatók emelkedése, nem elég hatékony az olvasóvá nevelés, a tv-nézésre átlagosan háromszor annyi időt fordítunk, mint az olvasásra, a szabad idő jelentős részében is munkatevékenység folyik, a kulturális értékek devalválódása, stb.

A tanítók, ill. tanítójelöltek olvasási kultúráját a társadalmi elvárások és a társadalmi realitások összefüggésében értékelhetjük.

A vizsgált minta esetében a *munka jellegű olvasás* ideje férfihallgatóknál naponta 34 perc, nőhallgatóknál 48 perc, melyet főként a kötelező irodalom jegyzetelésére, szakkönyvek és szakfolyóiratok olvasására fordítanak. Ez az idő rendkívül kevés más főiskolai, ill. egyetemi hallgatók munka-jellegű olvasásához viszonyítva, ahol a napi átlag 3, ill. 3,3 óra!⁵ A tanítójelöltek időráfordítása legközelebb a gyakorló tanítók mérőszámához áll, melyet kissé meg is haladt.⁶

A hallgatók szabad idejükben átlagosan naponta 76 percet fordítanak *szórakoztató célú olvasásra*. Ezt az időmennyiséget megfelelőnek kell itélnünk, amikor pl. a szegedi egyetemi hallgatók 1978-ban 25,8 percet használtak fel erre a célra.⁷

Szabadidős tevékenységstruktúrájukban mégis viszonylag alacsony arányban szerepel az olvasás, mindössze 28,7%-ban. (A pécsi Tanárképző Főiskola hallgatói szabad idejük 88,5%-ában⁸, a szegedi egyetemi hallgatók 45,4%-ában olvasnak.⁹)

Az öt legkedveltebb időtöltés együttes vizsgálata szerint az olvasás a férfihallgatóknál a 2., a nőhallgatóknál a 3. helyre esik vissza a rangsorban, megelőzi a könnyűzene hallgatása, a kirándulás, s majdnem eléri az olvasás kedveltségi szintjét a sport, a séta, a kézimunka, s a társaság.

Az összkép azt jelzi, hogy a tanítói pályakép alapjául szolgáló önművelés igénye még nem alakult ki, ill. még nem mélyült el kellőképpen a tanítójelöltekben. Igényeik közelebb állnak a gyakorló tanítókéhez, s a kisebb településeken élő értelmiséghez, mint más főiskolai, ill. egyetemi hallgatókéhoz.

Az olvasmányok kiválasztásának motívumai

Az olvasmányok kiválasztásának szempontjai tájékoztatást adnak a hallgatók általános kulturális szintjéről, művelődési szokásaikról, olvasásuk indítékairól, értékorientációjukról. Feltárásuk jelentős segítséget nyújt a meglévő hiányosságok pótlására irányuló pedagógiai tevékenység számára.

Mindkét vizsgálati körben a hallgatók egésze tekintetében az érdeklődés motívuma a meghatározó. Jelentős szerepet játszanak a kultúrákövetítő csatornák közül a könyvesbolt, a tv, a rádió és a folyóiratok. A könyvtári szakkollégistáknál a könyvtár, s a katalógus is szerepel, mint az irodalom kiválasztását segítő intézmény, ill. eszköz. A könyvtári szakkollégisták olvasmányválasztása sokkal tudatosabb, mint a többieké, ahol a „véletlen” aránya jóval meghaladja a 20%-ot.

A nőhallgatók olvasmányválasztásának döntő szempontja a férfiakéhoz hasonlóan az érdeklődési kör. Új szempontként jelentkezik a barát, mint olvasást befolyásoló tényező, majd a tantárgyi kötelező előírásoknak tesznek eleget. A könyvtári szakkollégistáknál a kiválasztás magasabb szintjei is megtalálhatók a könyvismertetés, ill. rejtett bibliográfiákból való választás formáiban.

Az öt legfőbb szempont együttes vizsgálata nőhallgatóknál az érzelmi motívum dominanciáját mutatja, amennyiben a barát értékítélete az olvasmányválasztás alapja.

A befolyásoló tényezők szóródása nagyobb, mint a döntő szempont esetén, közel azonos arányban szerepelnek a különféle kultúrákövetítő csatornák. Könyvtári szakkollégistáknál a könyvkiválasztás magasabb szintjei kiegészülnek a katalógusokkal és a bibliográfiákkal – jelezve jártasságukat a könyv és könyvtár használatában.

A pedagógus és a könyvtáros, mint olvasást irányító tényező igen kevéssé szerepel a hallgatók olvasási indítékai között, olvasáspedagógiai tevékenységük hatékonyságának nagyarányú növelése szükséges. Általában megfigyelhető, hogy az olvasmányválasztásban a férfihallgatók és a könyvtári szakkollégisták az önállóbbak és tudatosabbak.

Az I. évfolyamos hallgatók a legönállótlanabbak, itt a kötelező és az ajánlott irodalom, a szülő, a pedagógus és a véletlen a fő olvasmányválasztási szempontsor. A főiskolai tanulmányok során a figyelem ráirányul az önállóságot fejlesztő lehetőségek felhasználására.

Sajnálatos tény, hogy ez nem minden tanítójelölt vonatkozásában történik egységesen magas szinten. A többség (nem könyvtári szakkollégisták) kevés segítséget kap az olvasmányok önálló és adekvát kiválasztásához.

A tanítójelöltek tájékozódási szokásai eltérnek az értelmiségre jellemző szokásoktól, ők ugyanis az információkat főképp a könyvkereskedelemből, ill. személyes forrásokból pl. könyvtárostól nyerik.¹⁰

Olvasmányok beszerzésének forrásai

A tanítójelöltek olvasmányait főként a főiskola könyvtárából szerzik be (35,3%), ezt követi a könyvvásárlás szinte azonos arányban (33,6%). Közművelődési könyvtárból az olvasmányok 22,7%-a származik, s barát, ismerős 6,4%-os arányban kölcsönöz. A könyv-

tári szakkollégisták előnyben részesítik a könyvvásárlást és a közművelődési könyvtárt, mint beszerzési forrást, a nem könyvtári szakkollégisták inkább megelégednek a főiskolai könyvtár kínálatával.

A leendő tanítók tehát olvasmányaik közel 60%-át (58%) könyvtárból nyerik. A könyvtárhoz való viszonyulást úgy tartjuk számon, mint az olvasási kultúra egyik objektív értékű társadalmi jelentőségű jellemzőjét. A könyvtári tagság ugyanis lehetőséget ad a folyamatos és tervszerű művelődéshez, a naprakész széles körű tájékozódáshoz. A könyvtári állomány és a könyvtáros pedagógiai tevékenysége útján megvalósul a társadalom egyénre gyakorolt hatása. Hogy mindezeket igénylik az olvasók, ezt éppen könyvtári tagságukkal bizonyítják.

A könyvtár egyben eszközrendszer, szolgáltató és kulturális nevelő intézmény, amely csak az oktatás és a közművelődés együttműködő rendszerében fejtheti ki eredményesen nevelő hatását.

Az egész társadalom kulturális életének és ehhez kapcsolódó intézményrendszerének rendelkeznie kell egy bizonyos könyvtárpedagógiai szemlélettel, amely a könyvtár tevékenységrendszerének hatékonyságát biztosítja.

A *könyvtári tagság* vizsgálatokor a debreceni tanítójelöltek körében a következő kép alakult ki: a hallgatók 94%-a tagja valamilyen könyvtárnak. Ezek a látogatottság sorrendjében:

főiskola könyvtára	95%
megyei könyvtár	50%
lakóhely szerinti közművelődési könyvtár	40%
városi könyvtár	20%
egyetemi könyvtár (KLTE)	15%

A hallgatók 11,2%-a egy könyvtár tagja; 35,5%-a két könyvtár tagja; 47,3%-a három könyvtár tagja; 6,0%-a háromnál több könyvtár tagja.

A három könyvtárba beiratkozott hallgatók 80%-a könyvtári szakkollégista, háromnál több könyvtárat csak a könyvtári szakkollégisták látogatnak. A látogatás rendszeressége főként a főiskolai könyvtárra vonatkozik, a többi könyvtárra az alkalmasszerűség jellemző. Ezek az adatok általában megfelelnek az egyetemi és főiskolai hallgatókra jellemző mérőszámoknak. A főiskolás hallgatók körében a könyvtárba járás országos mértéke 87%, ezen belül a tanítóképző főiskolákon majdnem 100%!¹¹

A debreceni hallgatók a vizsgálati eredmények, tehát saját bevallásuk alapján úgy tűnik, kihasználják a nagyváros nyújtotta könyvtári ellátás lehetőségeit. Azonban, ha az igénybevétel mértékét vizsgáljuk, a jellemző alkalmasszerű könyvtárlátogatás igen tág határok között mozoghat, a formális tagságtól a gyakori használatig. Erre vonatkozóan nem lehetnek pontos adataink.

Az I. évfolyamos hallgatók válaszaiban nagyobb százalékban találkozunk több könyvtár látogatásával, mint a III. évfolyamosok esetén. Az utóbbiak a főiskola könyvtárát és a lakóhelyük szerinti közművelődési könyvtárakat részesítik előnyben.

Megfigyelhető egy olyan tendencia, miszerint a harmadik tanulmányi esztendőre a hallgatók zöme megelégszik a feltétlen kötelező feladatok ellátásával, pedig ebben az idő-

szakban van a legtöbb idejük és ekkor rendelkeznek a legnagyobb felkészültséggel a kötelezőn kívüli feladatok vállalásához. Az I. évfolyamban kialakult lendület a III. évfolyamra visszaesik, amely tény nem segíti a pályakezdést, az igényes munkavégzés kevésbé mentődik át a tanítói gyakorlat éveire. Feltétlen szükséges lenne a főiskolai években megteremteni, megőrizni és fokozni a hallgatók munkakedvét, aktivitását, hivatásszeretetét, elkerülni a közönyt, a kényelmet, a fásultságot. Csak így remélhetünk pedagógiai megújulást az iskolai munkában.

A tanítójelöltek olvasmánybeszerzési forrásai között a könyvvásárlást igen előkelő helyen említették, olvasmányaik kb. 1/3-át (33,6%-ot) könyvesboltból fedezik.

Természetesen nem csak annyi könyvvel rendelkeznek, mint amennyit maguk vásároltak, ajándék útján is hozzájuthatnak jelentős mennyiséghez, s használhatják a család könyvállományát is. A házi könyvtár nagysága és összetétele jelentősen befolyásolhatja a tanítójelöltek olvasási igényét, ízlését, ill. saját könyvtárak állományának alakítását.

Az értelmiségi réteg körében 1969-ben (KMK) történt tájékozódás szerint a házi könyvtárakban található könyvek száma átlagosan 275 kötet. A tanítók, az orvosok és a műszaki értelmiség között helyezkednek el, s kb. az átlagot képviselik. Könyvvásárlás tekintetében a tanítók a mezőgazdasági értelmiség mellett a legutolsó helyen állnak.¹²

A pedagógusok olvasási kultúráját vizsgáló 1971-es (KMK) országos felmérés szerint a pedagógusok 79%-a 200 kötetten felüli házikönyvtárral rendelkezik. A 200 kötetten aluli állományokat vizsgálva a vidéki általános iskolai pedagógusok „vezetnek” 32%-kal. Ezen belül a tanítókat illetően nincsenek adatok.¹³

A debreceni tanítójelöltek házikönyvtárait vizsgálva az adatok azt mutatják, hogy a családi könyvtárak becslések alapján megállapított nagyságát közlik a hallgatók, nemcsak saját könyvállományukról tájékoztatnak. A rendelkezésükre álló állomány nagyságrendje az értelmiségi átlag 2/3-át, az egyetemisták házikönyvtárainak több, mint 80%-át teszik ki, 200 kötetnél kisebb állománya 71,1%-uknak van.

A kedvezőtlen arányokat magyarázza az a tény is, hogy a tanítójelöltek kb. fele fizikai dolgozó gyermeke, akiknek otthonára kevésbé jellemző a „könyves környezet”.

A könyv szeretetének, ismeretének és használatának bizonyítéka, hogy a mintán belül a könyvtári szakkollégisták jobban vonzódnak a könyvhöz, amit részben családi indíttatásnak, részben a főiskolai szakkollégiumi képzésnek könyvelhetünk el. Az ő házi könyvtárak kb. 1/4-del nagyobb, mint a nem könyvtári szakkollégistáké, s 50 kötetten aluli könyvtára csak 4,4%-uknak van a 16,1%-kal szemben!

Ha a házikönyvtárak tartalmi, minőségi összetételét vizsgáljuk, előre kell bocsátani néhány jellemző adatot és tendenciát, amely mutatja és meghatározza a magyar lakosság irodalomhoz való viszonyát, annak változását.

Az olvasók érdeklődésében dominál a szépirodalom, bár a hetvenes évektől megfigyelhető az ismeretközlő irodalom részarányának növekedése az olvasmányszerkezetben (1964: 12%, 1978: 20%).

A szak- és ismeretterjesztő irodalom főként a kvalifikáltabb rétegek olvasmányait jelentik, ide sorolhatók az értelmiség és az egyetemi hallgatók. Az ismeretközlő irodalom olvasása nemcsak a nagyobb fokú nyitottságot, az érdeklődés tágulását, elmélyülését jelenti, hanem hatással lehet a szépirodalom olvasására is: általában vonzza az igényesebb, értékebb szépirodalmi alkotások befogadását.

Ugyanakkor növekszik azoknak a száma is, akik kizárólag non fiction irodalmat olvasnak, s elszakadnak a szépirodalomtól. Ez az olvasói magatartás jellemző egyrészt az olvasási kultúra legalacsonyabb szintjein levő mezőgazdasági fizikai dolgozókra és a munkásokra, akik szakkönyvekből nyert ismeretek segítségével próbálják megoldani napi, főleg anyagi gondjaikat (hátzáji, kiskertek, házépítés, különféle szolgáltatások, stb.). Másrészt jellemző az olvasási kultúra legmagasabb szintjén levő értelmiségre, főképp a műszaki rétegre, akik a korszerű szaktudást tekintik műveltségességménynek. Ez utóbbi tendencia egyre erősödik, a korábbi túlzott szépirodalomcentrikusságot fokozatosan felváltja majd az ismeretközlő irodalom túlsúlya. Egyik szélsőséges irányzat sem kívánatos, meg kell teremteni a helyes arányokat olvasásukban.¹⁴

Az 1978-as KMK–MKKE adatok szerint az értelmiség otthoni könyvállományának 67,5%-a szépirodalom, 3,0%-a kézikönyv, 18,9%-a ismeretközlő, 8,2%-a gyermek- és ifjúsági és 2,4%-a egyéb irodalom.¹⁵

A pedagógusok házikönyvtárai tartalmi megoszlásának vizsgálata viszonylag szűk körű, nem ad elég lehetőséget a teljes kép felvázolására, mivel összesen 25 mű meglétére kérdeztek rá. Az ebből levont következtetések szerint a pedagógusok 70%-a rendelkezik a legalapvetőbb kézikönyvekkel, 20%-uk megvásárolta a felsorolt tudományos ismeretközlő műveket, a pedagógia határterületeinek irodalmát 6%-uk gyűjti, s szakmájukhoz, hivatásukhoz legközvetlenebbül kapcsolódó szakkönyveket csak mindössze 4%-uk szerezte be!¹⁶

A debreceni hallgatók otthoni könyvgyűjteményeinek összetétele nagy vonalakban az 1978. évi országos átlagot mutatja.

A könyvtári szakkollégisták közelebb állnak az értelmiség általános mutatóihoz, míg a nem könyvtári szakkollégisták inkább a gyakorló pedagógusokról alkotott képhez hasonlíthatók.

Ha az I. és III. évfolyamos tanítójelöltek közléseit vetjük össze, jelentős fejlődés tapasztalható a főiskolai évek során. Az I. évfolyamosok házikönyvtára átlagosan 60 kötet, melynek közel 90%-a szépirodalom. Átlagosan 5 kötet pedagógiai jellegű művel, s 2 kötet egyéb szakjellegű irodalommal rendelkeznek. A kézikönyv fogalmát nem ismerik, ill. nem pontosan ismerik a hallgatók, ezért kevés, főleg irreális választ adtak, amely számszerűen nem értékelhető.

Általában megállapítható, hogy a házikönyvtárak állománygyarapítása nem tervszerű, s viszonylag alacsony könyvhasználati kultúrát tükröznek. A mindennapi gyakorlati és a gyakorlatot továbbfejlesztő munkát szolgáló kézikönyvek és korszerű szakkönyvek nyújthatnának a legtöbb segítséget otthonukban a pedagógusoknak. A szépirodalmi alkotások közül az értékes, többszöri elolvasásra is számot tartható művek beszerzése lenne célszerű, pl. klasszikusokból való válogatás, ill. a versek, s a munkaeszközként használható gyermek- és ifjúsági irodalom.

Az általános műveltség egyéb írott forrásai könnyen hozzáférhetők a könyvtárakban, amelyek használatát a jelenleginél nagyobb arányban kellene igényelni.

Az olvasási kultúra fejlődése szempontjából fontos mutató, hogy a főiskolán eltöltött évek során a hallgatókat ért komplex hatások eredményeként az olvasásra irányuló művelődési aktivitásuk hogyan alakul. Összefoglaló adatok szerint a debreceni hallgatók 84,3%-a többet jár könyvtárba, 40,7%-uk többet olvas és 64,2%-uk több könyvet vásárol,

mint középiskolás korukban. Az olvasási aktivitásnak a tanítójelöltek 39%-nál tapasztalható csökkenése azonban kedvezőtlen a folyamatos, magas szintű önművelést követelő pedagógus pályára való felkészülés szempontjából.

A könyvtár használata

Az a tény, hogy az olvasó hogyan használja a könyvtárat, ismeri-e és igényli-e szolgáltatásait, kihasználja-e lehetőségeit, sokat elárul igény szintjéről, könyv- és könyvtárhasználati kultúrájáról.

A könyvtár használatát a tényezők egész sora alakítja. Meghatározó a munkavégzés jellege, típusa, ehhez kapcsolódik az olvasó közéleti tevékenységének szintje, s szabadidős tevékenységrendszere. Döntő szerepe van az olvasó értékrendjének, életmódjának és emberi kapcsolatainak a könyvtár igénylésében, melynek értő használata visszahat a személyiség fejlődésére.

A pedagógus esetében, akinek alapvető funkciója a kultúraközvetítés, elsőrendűen fontos, hogy ismerje és használja a legalapvetőbb kultúraközvetítő eszközzel, a könyvvel összefüggő ismereteket és intézményeket.

A könyv és a könyvtár megfelelő használata ma még korántsem általános a lakosság körében, egyes vélemények szerint az olvasási és könyvtárhasználati kultúra össztársadalmi szintű lényeges emeléséhez komoly társadalmi változásokra van szükség, amelyek csak generációk együttes munkájának eredménye lehet.

Halász László és Nagy Attila az 1970-es évek elején korszerű hazai közművelődési könyvtárakban végzett vizsgálatait igazolja e megállapítást. A vizsgált minta 10%-a egyáltalán nem, s a többség csak térben igazodott el a könyvtárakban. A szolgáltatások közül pl. a katalógusokat és a bibliográfiákat csak 5%-uk vette igénybe. A 11, ill. 14 fajta katalógussal rendelkező könyvtárak megkérdezett olvasóinak 35%-a egyik katalógust sem ismerte, 15%-a egy katalógust tudott megnevezni.¹⁷

A KMK (1978.) a 20 éven felüli magyar népesség körében végzett országos felmérése szerint a könyvtári tagok 55%-a csak a kölcsönzést vette igénybe a könyvtári szolgáltatások közül, a helybenolvasást 26,7% (fele értelmiségi) igényelte, a könyvtáros különböző, félig referenz szintű közreműködését 17,3% (1/6-a értelmiségi). A katalógusok használata a csekély említés miatt az „egyéb szolgáltatások” részeként szerepelt csak másokkal együtt a 3,7%-ban!¹⁸

A 70-es évek fordulóján az értelmiségi réteghez tartozók tájékozódásuk alapjául rendszerint tankönyveiket használták (69%), Új szakmai feladat megoldása előtt inkább előszóban konzultáltak (48%), ill. saját jegyzeteikre támaszkodtak (35%). Mindössze 1/4-ük alkalmazta az irodalomkutatás lavina módszerét, 22%-uk vette igénybe a különféle monográfiákat és a katalógusokat. A tájékozódás magasabb szintjeiről általában távol maradtak, csak 12%-uk hasznosította a témafigyelő szolgálatot, 7%-uk használt bibliográfiát, s 4%-uk referáló folyóiratot. A legváltozatosabb informálódás a középiskolai tanárokra, a műszaki értelmiségre volt jellemző.¹⁹

Károlyi Ágnes pedagógusok körében végzett vizsgálata szerint a könyvtárban folytatott tevékenységek között vezet a kölcsönzés (megközelítően 50%), ezt követi a

könyvek, folyóiratok átlapozása, majd a felkészülés (tanulás, jegyzetelés). A katalógus használatát a pedagógusok 25%-a jelezte. Kb. ugyanilyen arányban beszéltek a könyvtárossal saját és tanítványaik olvasmányélményeiről. A felmérés időszakában a könyvtári rendezvények látogatása, a zenehallgatás igen alacsony százalékokban szerepelt, könyvtárban tartott óra egyáltalán nem fordult elő. A pedagógiai, szakmai tájékozódás alapvető forrásai a szakfolyóiratok voltak.²⁰

A pécsi tanárképző főiskolások a 70-es évek végén szintén a kölcsönzést részesítették előnyben: 95,2%-uk könyvtári tag volt, ennek kb. 90%-a élt is a kölcsönzés lehetőségével, megközelítően 40%-uk három hetente, vagy ennél gyakrabban.²¹

A Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészhallgatói körében 1980-ban végzett kutatások eredményeként megállapítható, hogy a hallgatók a könyvtári apparátusból tanulmányaik során a betűrendes katalógust használták leginkább, melyet a tárgyszó-katalógus követett. A szakkatalógust, mint adatfeltáró eszközt egyáltalán nem használták. A minta 1/3-a igényelte a könyvtáros tájékoztató tevékenységét, elsősorban technikai jellegű kérdések megválaszolásában. A hallgatók általában ismerték a könyvtár legfontosabb állományfeltáró eszközeit, azonban használatuk még sok kívánnivalót hagyott maga után. Pl. alig használták a kurrens szakbibliográfiákat, a Magyar Nemzeti Bibliográfiát, a folyóiratrepertóriumokat.²²

A debreceni tanítójelöltek is döntően a könyvtár alapszolgáltatását, a kölcsönzést veszik igénybe. A férfihallgatóknál kiemelkedik a folyóiratok olvasása, míg a nőhallgatók a tanulást, jegyzetelést részesítik előnyben. Közel azonos súllyal jelentkezik a kézikönyvtári állomány használata a két nemnél – együttesen az igénybevétel 1/6-a. A nőhallgatók a könyvtárhasználati lehetőségek szélesebb skálájával élnek, mint a férfihallgatók.

Általában jellemző, hogy a könyv- és könyvtárhasználati szakismereteket igénylő szolgáltatások csak igen szűk körre korlátozódnak, ill. használatuk gyakorisága igen gyér (pl. katalógusok, bibliográfiák). A társadalmi elvárások szerint ezek az ismeretek az általános iskolát végzettek tudásszintjének részét kellene képezzeik. A könyvtári szakkollégistákon kívül a tanítójelöltek megfelelő szintű ilyen irányú felkészítést diplomájuk megszerzéséig nem kapnak sem az oktatási intézmények, sem a könyvtárak részéről.

A hallgatók könyvhöz való kedvezőtlen viszonyát jelzi, hogy a velük való ismerkedés, a szelektálás alapjául szolgáló széles körű tájékozódás, a lapozgatás, böngészés nem tartozik általános szokásaik közé. Önálló olvasmányválasztásukat gátolja e hiányosság is, így túlságosan irányított, s szűk körű (főleg a kötelező irodalomra korlátozódó) az olvasásuk.

Könyvtárhasználati szokásaik közül szintén hiányzik a könyvtáros szakmai és pedagógiai tevékenységének igénylése. Nem ismerik pontosan a könyvtár funkcióit, s a könyvtáros szerepét.

Ha az I., ill. III. évfolyamos hallgatók válaszait összevetjük, kevés változást tapasztalunk. Az I. évesek könyvtárhasználatára a kölcsönzés, jegyzetelés és folyóiratolvasás jellemző a gyakoriság sorrendjében, mással alig találkozunk. A változás, fejlődés főleg a kézikönyvtár használatában mutatkozik meg a III. év végére, ill. abban, hogy ha kis mértékben is, de előfordul – főleg a könyvtári szakkollégisták esetében – más szolgáltatások használata is.

A felmérés vizsgálta a tanítójelöltek könyvtárral kapcsolatos kielégítetlen igényeinek mennyiségét és minőségét is.

A minta közel 50%-át (48,7%) teljes mértékben kielégítik a használt könyvtárak szolgáltatásai. Magasabb szintű igényeket fogalmaz meg a minta másik fele, melynek több, mint 50%-át a könyvtári szakkollégisták képezik, akik arányaikat tekintve a vizsgálatban résztvevőknek csak 1/4-ét jelentik!

A hiányosságok jelzése főként a hallgatók munkatevékenységével kapcsolatban történik. A nem megfelelő szakirodalmi állomány (könyv, folyóirat) akadályozza őket a kötelező irodalom feldolgozásában, szeminárium- és szakdolgozatok készítésében.

A kielégítetlen igények közel 1/4-e a könyvtárosok szakmai és pedagógiai munkájára vonatkozik. Látszólagos ellentmondás mutatkozik, ha ezt az adatot összevetjük a valóságos könyvtárhasználat könyvtáros segítségnyújtását igénylő átlagos 3%-kal. Valójában az a helyzet, hogy egyrészt igaz az a megállapítás, miszerint a hallgatók kevéssé ismerik a könyvtáros feladatait, s ezért ritkán fordulnak hozzá. Másrészt azonban komoly gondként jelentkezik, hogy könyvtárosaink egyre nagyobb része alulképzett, nem tud megfelelni a vele szemben támasztott társadalmi elvárásoknak. A könyvtári munka minősége fokozatosan romlik, a magasabb általános és szakmai műveltséget igénylő feladatok megoldása elmarad. A könyvtárosi teendők egyre inkább beszűkülnek a könyvtárkezelői, főként technikai jellegű tevékenységre, pl. a kölcsönzés adminisztrációja, a raktári rendben való eligazítás.

Ilyen körülmények között a tudatosan, vagy még homályosan megfogalmazott hallgatói-olvasói igények nagy része is kielégítetlenül marad, s irreális elvárás az, hogy az oktatás-képzés során jelentkező ilyen irányú hiányosságokat a könyvtárak sajátos lehetőségeikkel és eszközeikkel pótolják. E megállapítások fokozottabban érvényesek a kisebb közművelődési (B, C típusú) és még inkább az iskolai könyvtárakra, melyekkel a tanítójelöltek hivatásuk gyakorlása során elsősorban kapcsolatuk lesz. E könyvtárak egyre nagyobb része válik alkalmatlanná – főként kedvezőtlen személyi feltételeik miatt – a már meglévő igények kielégítésére, ill. újabb igények keltésére, az olvasók önművelésének irányítására. Így nem lehetnek megfelelő partnerei a pedagógusoknak saját önművelő tevékenységükben és kultúrákövetítő tevékenységükben sem.

A könyvtárakkal kapcsolatban meg kell említenünk azokat az objektív tényezőket, melyek hiánya nem biztosítja az olvasáshoz szükséges nyugodt körülményeket, pl. a csendet, az olvasótermi férőhelyek és a nyitva tartási idő megfelelő arányait.

A tanítójelöltek *könyvtárképe* nagy vonalakban hasonlít a magyar társadalom általános könyvtárképéhez (KMK 1978-as vizsgálata²³), egyes részletekben azonban pozitív, ill. negatív irányú eltérés tapasztalható.

Egyértelműen pozitív jelenség, hogy a tanítójelöltek számára a könyvtár egyáltalán nem számít ismeretlen, idegen, másoknak való helynek, holott ez a társadalom 1/5-ére áll.

Össztársadalmi szinten a könyvtári szolgáltatások közül leginkább a kölcsönzés és az olvasás él az emberek tudatában, ennek felel meg a tanítójelöltek véleménye is. (E kérdés megítélésében távolodnak el leginkább az értelmiségtől, ahol a kölcsönzés a legkisebb súllyal szerepel.)

A hallgatók nagy jelentőséget tulajdonítanak a könyvtár tanulásra, jegyzetelésre alkalmas szerepének.

A lakosság 1/7-e a könyvtárhoz köti az irodalom választékának-választásának nagy lehetőségét, ez az arány az értelmiség körében több, mint 1/5. Sajnálatos, hogy a tanító-jelöltek igen kevésé élnek (kb. 1/10) ezzel a lehetőséggel.

A hallgatók és a lakosság körében egyaránt erősen háttérbe szorul az egyéb könyvtári szolgáltatások igénybevétele, melynek oka részben a járatlanság, ill. a könyvtárnak nem megfelelő ilyen irányú tevékenysége lehet az igénytelenség mellett. Az értelmiség és az egyéb szellemi dolgozók élnek ezekkel a lehetőségekkel leginkább a különböző társadalmi rétegek közül.

A tanítójelöltekre, az értelmiségre és a lakosság egészére általában jellemző, hogy nem ismerik a könyvtáros pedagógiai, szakmai funkcióit, nem tapasztalják ezek értő gyakorlását, ezért nem alakulnak ki megfelelő emberi kapcsolatok az olvasók és a könyvtárosok között. E tény igen negatívan befolyásolja a könyvtár társadalmi szerepének érvényesülését.

A könyvtár, mint kritizált hely leginkább az értelmiség könyvtárképében szerepel, ehhez áll közelebb a tanítójelöltek véleménye. A kritika minőségében azonban a lakosság általános véleményét osztják pl. könyvek, folyóiratok hiánya, zaj, könyvtárosok nem megfelelő magatartása.

Összességében a tanítójelöltek könyvtárképe alacsony szintű könyv- és könyvtárhatalmas kultúrát tükröz. A jelen helyzet nem garantálja, hogy környezetükben és neveltjeikben ki tudják majd alakítani a társadalom fejlődése szempontjából elengedhetetlenül fontos könyvhöz-könyvtárhoz kötődő művelődési igényeket és szokásokat. Természetesen ez nemcsak a pedagógusok feladata, de a jelenlegi körülmények, pl. könyvtári háttér a meglévőnél máris több lehetőséget nyújt e feladat magasabb szintű ellátásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BAMBERGER, Richard: Az olvasási kedv kialakításának és megszilárdításának problémái. = Könyv és Nevelés, 1976. 6. sz. 273–274. l.
2. NAGY Attila: Gyermekek, fiatalok és az irodalom. = Az olvasás anatómiája. Bp. 1982. Gondolat K. 220. l.
3. TÁNCZOS Gábor: Egyenlőtlenségek a különböző pedagóguscsoportok művelődésében. = Pedagógiai Szemle, 1973. 2. sz. 120. l.
4. GEREBEN Ferenc: A könyv és az irodalom közönsége. = Az olvasás anatómiája. Bp. 1982. Gondolat K. 185. l.
5. SZENTIRMAI László: Szabadidő struktúra vizsgálat egyetemi hallgatóknál. = A hallgató szabadideje. Bp. 1970. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 36. l.
6. KÁROLYI Ágnes: Pedagógusok – információ – könyvtár. Bp. 1974. NPI. 53. l.
7. SZENTIRMAI László: Az olvasó egyetemi hallgató. Bp. 1981. OSZK KMK NPI. 19. l.

8. BERNÁTH József: Tanárjelöltek olvasási kultúrájáról. = Könyv és Nevelés, 1970. 4–5. sz. 198. l.
9. SZENTIRMAI László: Egyetemi hallgatók Szegeden. Bp. 1976. Gondolat K. 133. l.
10. KAMARÁS István – POLONYI Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. Bp. 1970. NPI. 20. l.
11. FARAGÓ Magdolna: Az egyetemi, főiskolai hallgatók beilleszkedése a felsőoktatásba. Bp. 1979. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 112. l.
12. KAMARÁS István – POLONYI Péter: i. m. 18–19. l.
13. KÁROLYI Ágnes: i. m. 14–15. l.
14. GEREBEN Ferenc: i. m. 188–191. l.
15. KULCSÁR Júlia – MÁNDI Péter: Könyvek otthon. Bp. 1983. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 118. l.
16. KÁROLYI Ágnes: i. m. 17–18. l.
17. HALÁSZ László – NAGY Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban. 1. köt. Bp. 1974. NPI. 59–66. l.
18. GEREBEN Ferenc: Könyvtártagság, könyvtárhasználat – egy országos felmérés adatainak tükrében. = Könyvtárhasználat, könyvtárkép. Bp. 1982. NPI. 16–18. l.
19. KAMARÁS István – POLONYI Péter: i. m. 22. l.
20. KÁROLYI Ágnes: i. m. 35., 38. l.
21. BERNÁTH József: i. m. 200. l.
22. PÁLNÉ PÉTER Judit: A Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-történelem szakos hallgatóinak szakirodalmi tájékozódási szokásai. = Használói igények – tájékozódási szokások. Bp. 1983. NPI. 70., 76. l.
23. GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség könyvtárképe. = Könyvtárhasználat, könyvtárkép. Bp. 1982. NPI. 99–100., 1., 115–117. l.